

کارکرد آموزش و پرورش در نهادینه‌سازی هویت ملی دانش‌آموزان

از منظر کارکنان مدارس

(با تأکید بر مدارس دولتی متوسطه شهر تهران)^۱

* سمیرا میرزاپور

E-mail: samira.mirzapour@gmail.com

** افسانه زمانی مقدم

E-mail: afz810@gmail.com

*** پریش جعفری

E-mail: pjaafari@srbiau.ac.ir

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۸/۴/۳۰

تاریخ دریافت: ۱۳۹۷/۱۱/۱

چکیده

هدف از انجام این تحقیق، بررسی کارکرد آموزش و پرورش در نهادینه‌سازی هویت ملی دانش‌آموزان است. جامعه آماری معلمان، مدیران و معاونان مدارس متوسطه عادی دولتی شهر تهران به تعداد ۲۵۱۴۹ نفر است. حجم نمونه براساس فرمول کوکران، ۳۷۸ نفر تعیین شد. برای نمونه‌گیری، شهر تهران به ۵ منطقه جغرافیایی تقسیم شده و در هر منطقه نمونه‌گیری به صورت خوشه‌ای صورت گرفت. بدین ترتیب ۴۰۰ پرسشنامه توزیع و جمع‌آوری شد. ابزار پژوهش عبارت است از دو پرسشنامه محقق ساخته که نخستین، برای تثبیت ابعاد، مؤلفه‌ها و شاخص‌ها تنظیم شده و ۳۰ نفر از خبرگان به آن پاسخ گفتند و دومین، مبتنی بر چارچوب نظری مستخرج از ادبیات تحقیق و نظر خبرگان تدوین شده است. این ابزار ۳۱ گویه دارد که جمعاً سه بعد فرهنگی، تاریخی و اجتماعی هویت ملی را مورد سنجش قرار می‌دهد. پس از اطمینان از روایی و پایایی مناسب ابزار به روش روایی محتوایی و نیز محاسبه آلفای کرونباخ به میزان ۰/۸۴، سؤالات تحقیق با استفاده از آزمون‌های آماری T، تحلیل عاملی و تحلیل شبکه‌ای با استفاده از نرم‌افزارهای SPSS و سوپر دیسیژن تحلیل شدند. آزمون تحلیل عاملی و بارهای عاملی محاسبه شده، نشان‌دهنده‌ی کارکرد بالای آموزش و پرورش در نهادینه‌سازی هویت ملی دانش‌آموزان در ابعاد مورد مطالعه هستند. نتایج ۲ مؤلفه در بعد فرهنگی، ۲ مؤلفه در بعد تاریخی و ۲ مؤلفه در بعد اجتماعی هویت ملی را معرفی کردند. که به ترتیب عبارتند از: «نمادها» و «نگرش و رفتار» در بعد فرهنگی، «روند تاریخی» و «آثار تاریخی» در بعد تاریخی و نیز «اندیشه و رفتار مدنی» و «احساسات مدنی» در بعد اجتماعی. هم‌چنین به ترتیب ابعاد «فرهنگی»، «اجتماعی» و «تاریخی» اولویت دارند.

کلید واژه‌ها: هویت ملی، آموزش و پرورش، مقطع متوسطه، تهران، ایران.

۱. این مقاله برگرفته از رساله دکتری با عنوان «ارائه مدلی به منظور ارتقای نقش آموزش و پرورش در شکل‌دهی

هویت ملی دانش‌آموزان» از دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات تهران است.

* دانش‌آموخته دکتری مدیریت آموزشی، وزارت علوم، تحقیقات و فناوری

** دکتری مدیریت آموزشی، دانشیار دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات تهران، نویسنده‌ی مسئول

*** دکتری مدیریت آموزشی، دانشیار دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات تهران

مقدمه و طرح مسأله

در دهکده‌ی جهانی، شکل‌گیری ارتباطات اجتماعی، اقتصادی و سیاسی بین جوامع توسعه یافته و در حال توسعه سبب انتقال ارزش‌ها و هنجارهای دنیای مدرن به جوامع سنتی شده و همین امر تغییرات فرهنگی بسیاری را در جوامع سنتی به دنبال داشته است. ورود این ارزش‌ها و هنجارها در بسیاری از موارد سبب شده که افراد در تصمیم‌گیری‌های خود در مورد شیوه‌ی تفکر و زندگی شان دچار «تناقض» شوند (حاجیان، ۱۳۹۲: ۳۴). به عبارت دیگر تحولات سریع اجتماعی و فرهنگی، هویت و شخصیت ساکنان جوامع سنتی را دچار بی‌ثباتی کرده؛ به گونه‌ای که شهروند جامعه‌ی سنتی اغلب به درستی نمی‌داند کیست و باید چه هدفی را در زندگی خود دنبال کند. این درحالی است که کشورهای در حال توسعه تا چندی پیش ارزش‌ها، هنجارها و نگرش‌های بومی داشتند و در برخورد با مظاهر فرهنگی اجتماعی جوامع مدرن، دچار تناقض و «بحران هویتی» به معنای غربی آن شده‌اند (یزدانی و مروتی، ۱۳۹۰: ۲). در چنین شرایطی دولت‌ها می‌کوشند تا به روش‌های مختلف، هویت‌های ملی و بومی خود را تقویت کرده و به خصوص نسل‌های جدید خود را از «بی‌هویتی» یا «هویت‌های چندگانه» مصون بدارند (صالحی‌عمرانی و همکاران، ۱۳۹۲: ۳۰). در مطالعه حاضر، بیشتر به این موضوع می‌پردازیم.

ادبیات و چارچوب مفهومی

پرسش از کیستی و هویت افراد و ملت‌ها، از جمله دغدغه‌های فکری بشر در طول تاریخ بوده است. اهمیت مفهوم «هویت ملی» نسبت به سایر انواع هویت، در تأثیر بسیار آن بر حوزه‌های متفاوت زندگی اجتماعی است. برای تمام ملت‌های جهان، هویت ملی اهمیت خاصی دارد. در عصر جهانی‌شدن و ارتباطات، و در شرایطی که تحولات جهانی و منطقه‌ای در عرصه‌های سیاست، اقتصاد و فرهنگ پرشتاب است، تأکید بر هویت ملی اهمیت ویژه‌ای دارد. این مفهوم برای یک ملت به منزله‌ی «روح برای بدن» است که فقدان آن، به معنای «مرگ ملت» خواهد بود. هویت ملی هم عامل «همبستگی» و «شکل‌گیری روح جمعی در یک ملت» و هم «وجهه، مشخصه و معرف» آن در میان ملل دیگر است. وقتی به مسأله‌ی هویت ملی توجه می‌کنیم، در حقیقت به «شخصیت واقعی یک ملت» نظر افکنده‌ایم. شخصیت و تشخیصی که از خصوصیات، ویژگی‌ها و امتیازات مردم یک سرزمین حکایت دارد (رضوی دینانی و همکاران، ۱۳۸۹: ۳۱).

هویت عبارت است از مجموعه خصوصیات و مشخصات اساسی اجتماعی، فرهنگی، روانی، فلسفی، زیستی و تاریخی همسان که به رسایی و روایی بر ماهیت یا ذات گروه، به معنای یگانگی یا همانندی اعضای آن با یکدیگر، دلالت کند و آنان را در یک ظرف زمانی و مکانی معین به‌طور مشخص و قابل قبول و آگاهانه از سایر گروه‌ها و افراد متعلق به آنها متمایز سازد (رضایی و همکاران، ۱۳۹۰: ۵۲).

هویت ملی فراگیرترین و در عین حال مشروع‌ترین سطح هویت در تمامی نظام‌های اجتماعی و در واقع فرایند پاسخ‌گویی آگاهانه‌ی یک ملت به پرسش‌های پیرامون خود، گذشته، کیفیت، زمان، تعلق، خاستگاه اصلی و دائمی، حوزه‌ی تمدنی، جایگاه سیاسی - اقتصادی - فرهنگی و ارزش‌های برگرفته از هویت تاریخی خود است (موحد و همکاران، ۱۳۹۱: ۶۲).

بی‌تردید یکی از نخستین نهادهایی که باید در حوزه‌ی تعریف و تقویت هویت ملی ایرانی دست به کار شود، آموزش و پرورش است؛ نخستین گام در جهت اصلاح یا ارتقای کارکرد این نظام در شکل‌دهی به هویت ملی دانش‌آموزان و به تبع آن ایرانیان، تدوین مدلی منسجم و مستند است که مؤلفه‌های مشخص و شاخص‌هایی دقیق برای مفهوم هویت ایرانی را در دسترس سیاستگذاران و برنامه‌ریزان آموزشی و درسی قرار دهد. این درست همان کاری است که پژوهش حاضر به انجام آن مبادرت ورزیده است. با مطالعه ادبیات و مبانی نظری موجود پیرامون هویت ملی، فهرستی از مؤلفه‌ها و شاخص‌های این موضوع گردآوری شده است که در قالب چارچوب مفهومی ارائه می‌شود:

جدول شماره‌ی ۱: چارچوب مفهومی تحقیق

شاخص	مطرح‌کنندگان
سبک زندگی	مادوتا ۲۰۱۴، راین و فرودر، ۲۰۱۱، ژلیسلی، ۲۰۱۳، آلتوگان، ۲۰۱۴، آکوبانیتی ۲۰۱۲، مونتیویالت، ۲۰۱۵، برزونسکی ۲۰۱۳، آوست و باکر ۲۰۰۷، بردیوایوا و همکاران ۲۰۱۶، شوارتز و همکاران ۲۰۱۶، آقاپور ۱۳۹۱، دیویدسون و لاک ۲۰۱۶، هاردر ۲۰۱۴
لباس و پوشش ملی	شوارتز و همکاران ۲۰۱۶، کوه ۲۰۱۰، خدایار و فتحی، ۱۳۸۷، فضیله و همکاران، ۲۰۱۲، ژلیسلی و بیسن بایوا، ۲۰۱۵، آلتوگان، ۲۰۱۴، خواجه نوری و همکاران ۱۳۸۹، هاردر ۲۰۱۴، ادواردز و همکاران ۲۰۱۵
زبان و خط مشترک	لطف‌آبادی، ۱۳۸۵، خسروی، ۱۳۹۰، رزازی‌فر، ۱۳۸۹، خواجه سروری، ۱۳۸۹، مقصودی، ۱۳۹۱، سند تحول، قانون اساسی، خسروی، ۱۳۹۰، رضایی و همکاران، ۱۳۹۴، محمدی، ۱۳۹۴، قالیباف و پوینده، ۱۳۹۰، شورای عالی آب، قانون اساسی

خسروی، ۱۳۹۰، ۱۳۸۹، شورای عالی آب، رضایی و همکاران، ۱۳۹۴، ازغندی و محمدی مهر، ۱۳۹۵، میرمحمدی و ساروخانی، ۱۳۹۱، خدایار و فتحی، ۱۳۸۷ دیویدسون، ۲۰۱۶، مونتویالت، ۲۰۱۵، فضیله و همکاران، ۲۰۱۲، ژلیسلی و بیسن بایوا، ۲۰۱۵، آلتوگان، ۲۰۱۴، ژلیسلی، ۲۰۱۳	ادبیات معاصر و میراث ادبی مشترک
آیتی و همکاران ۱۳۹۰، خدایار و فتحی، ۱۳۸۷، آلتوگان، ۲۰۱۴، میرمحمدی و ساروخانی، ۱۳۹۱، علیزاده اقدم ۱۳۸۹، ژلیسلی، ۲۰۱۳، برزونسکی ۲۰۱۳، شوارتز و همکاران ۲۰۱۶، جابر ۲۰۱۵	ضرب‌المثل‌های ملی
شورای عالی آب.سند تحول، منصوری و فریدونی، ۱۳۸۸، ازغندی و محمدی مهر، ۱۳۹۵، بردیویاوا و همکاران ۲۰۱۶، هاردر، ۲۰۱۴، رایسن و فرودر، ۲۰۱۱، فضیله و همکاران، ۲۰۱۲، ژلیسلی و بیسن بایوا، ۲۰۱۵، ازغندی و محمدی مهر، ۱۳۹۵، شوارتز و همکاران ۲۰۱۶	هنر و تولیدات هنری
خواجہ‌سروی، ۱۳۸۹، قادرزاده، ۱۳۹۱، منصوری و فریدونی، ۱۳۸۸، ازغندی و محمدی مهر، ۱۳۹۵، شمشیری و نوشادی، ۱۳۸۶، اسمیت، ۱۳۸۳، صالحی‌عمران و شکیبائیان، ۱۳۸۶، عیدی و لطفی، ۱۳۸۷، خدایار و فتحی، ۱۳۸۷، ژلیسلی، ۲۰۱۳، مادوتا، ۲۰۱۳، فضیله و همکاران، ۲۰۱۲، ژلیسلی و بیسن بایوا، ۲۰۱۵	مفاخر و نخبگان علمی، فرهنگی، هنری
رهبری و همکاران، ۱۳۹۴، شوارتز و همکاران ۲۰۱۶، حافظ‌نیا، ۱۳۸۱، میرمحمدی و ساروخانی ۱۳۹۱، مادوتا، ۲۰۱۳، آیتی و همکاران ۱۳۹۰، جابر و همکاران، ۲۰۱۵	نمادسازی ملی - ایرانی
کوه ۲۰۱۰، خسروی، ۱۳۹۰، رهبری و همکاران، ۱۳۹۴، قادرزاده، ۱۳۹۱، برزونسکی و همکاران ۲۰۱۵، عالی عباس‌آباد، ۱۳۸۹، آیت‌الله خامنه‌ای، مرشدی، ۱۳۹۶، برزونسکی ۲۰۱۳، دیویدسون و لاک ۲۰۱۶، جابر ۲۰۱۵، آیتی و همکاران ۱۳۹۰، خواجہ‌نوری و همکاران ۱۳۸۹	مشارکت در بسط هنجارها و ارزش‌های ملی
شوارتز و همکاران ۲۰۱۶، آیتی و همکاران ۱۳۹۰، برزونسکی و همکاران ۲۰۱۵، امام خمینی، برزونسکی ۲۰۱۳، جابر ۲۰۱۵، رضایی ۱۳۸۸، علیزاده اقدم ۱۳۸۹، میرمحمدی و ساروخانی ۱۳۹۱	خودباوری ملی و وطن پرستی
برزونسکی ۲۰۱۳، برزونسکی و همکاران ۲۰۱۵، جابر ۲۰۱۵، شوارتز و همکاران ۲۰۱۶، علیزاده اقدم ۱۳۸۹، آیتی و همکاران ۱۳۹۰، میرمحمدی و ساروخانی ۱۳۹۱	افتخار به تمایزات فرهنگ ملی
آیتی و همکاران ۱۳۹۰، برزونسکی و همکاران ۲۰۱۵، آوست و باکر ۲۰۰۷، آلتوگان، ۲۰۱۴، مادوتا ۲۰۱۴، آکوبائینی ۲۰۱۲، بردیویاوا و همکاران ۲۰۱۶، امینیان ۱۳۹۰، فولش و همکاران ۲۰۱۰، هاردر ۲۰۱۴، ادواردز و همکاران ۲۰۱۵، فضیله و همکاران ۲۰۱۲، جابر ۲۰۱۵، کریزی ۲۰۱۵	الگوهای فکری و رفتاری ملی

رهبری و همکاران، ۱۳۹۴، شورای عالی آپ، سند تحول، رضایی و همکاران، ۱۳۹۴، محمدی، ۱۳۹۴، حافظ‌نیا، ۱۳۸۱، قالیباف و پوینده، ۱۳۹۰، مجتهدزاده، ۱۳۸۵، جعفری و همکاران، ۱۳۹۳، توسلی، ۱۳۹۲، منصوری و رهبری و همکاران، ۱۳۹۴، شورای عالی آپ، سند تحول، آیت‌الله خامنه‌ای،	آداب و رسوم، آیین‌ها، جشن‌ها و اعیاد ملی
آلتوگان، ۲۰۱۴، رزازی‌فر، ۱۳۸۹، آوست و باکر ۲۰۰۷، بردویایوا و همکاران ۲۰۱۶، برزونسکی و همکاران ۲۰۱۵، مادوتا ۲۰۱۴، آیتی و همکاران ۱۳۹۰، دوریز و همکاران ۲۰۱۲، هاردر ۲۰۱۴، ادواردز و همکاران ۲۰۱۵، ژلیسلی ۲۰۱۳، کریزی ۲۰۱۵، کوه ۲۰۱۰، لوبیر ۲۰۱۳	نوع نگرش و برخورد با سایر فرهنگ‌ها و عقاید
فولش و همکاران ۲۰۱۰، قانون اساسی، گودرزی و بختیاری، ۱۳۹۵، مادوتا ۲۰۱۴، هاردر ۲۰۱۴، علیرضایی، ۱۳۸۵، برزونسکی و همکاران ۲۰۱۵، دوریز و همکاران ۲۰۱۲، ادواردز و همکاران ۲۰۱۵، فضیله و همکاران ۲۰۱۲، آیتی و همکاران ۱۳۹۰، گروتوان ۲۰۱۰، کریزی ۲۰۱۵، کوه ۲۰۱۰، لوبیر ۲۰۱۳، امینیان ۱۳۹۰	خاطرات و رویدادهای تاریخی مشترک
کریزی ۲۰۱۵، دیویدسون و لاک ۲۰۱۶، شورای عالی آپ، آیت‌الله خامنه‌ای، امینیان ۱۳۹۰، لوبیر ۲۰۱۳، کوه ۲۰۱۰، راین و همکاران ۲۰۱۱، اسمیت، ۱۳۸۳، برزونسکی ۲۰۱۳، مؤمنی، ۱۳۹۱، دوریز و همکاران ۲۰۱۲، آوست و باکر ۲۰۰۷، جابر ۲۰۱۵، مادوتا ۲۰۱۴	تاریخ تمدن ملی
کوه ۲۰۱۰، کریزی ۲۰۱۵، دوریز و همکاران ۲۰۱۲، لوبیر ۲۰۱۳، خواجه سروی، ۱۳۸۹، جابر ۲۰۱۵، فروتن، ۱۳۹۴، مادوتا ۲۰۱۴، شورای عالی آپ، آوست و باکر ۲۰۰۷، برزونسکی و همکاران ۲۰۱۵، دیویدسون و لاک ۲۰۱۶، ژلیسلی ۲۰۱۳، راین و همکاران ۲۰۱۱، امینیان ۱۳۹۰	اسطوره‌ها و افسانه‌های تاریخی ملی
کوه ۲۰۱۰، دوریز و همکاران ۲۰۱۲، هاردر ۲۰۱۴، گودرزی و بختیاری، ۱۳۹۵، کریزی ۲۰۱۵، ادواردز و همکاران ۲۰۱۵، آلتوگان، ۲۰۱۴، آیتی و همکاران ۱۳۹۰، برزونسکی و همکاران ۲۰۱۵، علیرضایی، ۱۳۸۵، آوست و باکر ۲۰۰۷، ژلیسلی ۲۰۱۳، گروتوان ۲۰۱۰، جابر ۲۰۱۵، لوبیر ۲۰۱۳، راین و همکاران ۲۰۱۱	آثار تاریخی ملی
عبدالهی، ۱۳۸۹، برزونسکی و همکاران ۲۰۱۵، آوست و باکر ۲۰۰۷، عارف ۱۳۸۹، راین و همکاران ۲۰۱۱، گودرزی و بختیاری، ۱۳۹۵، علیرضایی، ۱۳۸۵، آکوبانیتی ۲۰۱۲، دیویدسون و لاک ۲۰۱۶، کریزی ۲۰۱۵، آقاپور ۱۳۹۱، هیرو ۱۳۹۰	اعتقاد به مصالح و آینده مشترک ملی
خواجه‌سروی، ۱۳۸۹، رجایی، ۱۳۸۵، عارف ۱۳۸۹، سند چشم‌انداز، دیویدسون و لاک ۲۰۱۶، آقاپور ۱۳۹۱، کریزی ۲۰۱۵، علیزاده اقدم ۱۳۸۹، مطهرنیا ۱۳۸۵، ناظمی و همکاران ۱۳۸۹	عدالت‌خواهی و عدالت‌گستری
راین و همکاران ۲۰۱۱، آلتوگان، ۲۰۱۴، برزونسکی ۲۰۱۳، آمبیووا ۲۰۱۰، آوست و باکر ۲۰۰۷، آوست و باکر ۲۰۰۷، دیویدسون و لاک ۲۰۱۶، دوریز و همکاران ۲۰۱۲، گروتوان ۲۰۱۰، کریزی ۲۰۱۵، آقاپور ۱۳۹۱، تارنر ۲۰۱۴، هیرو ۱۳۹۰،	وجدان جمعی

آیتی و همکاران ۱۳۹۰، دیویدسون و لاک ۲۰۱۶، رهبری و همکاران، ۱۳۹۴، برزونسکی و همکاران ۲۰۱۵، موراژ ۲۰۱۲، سند چشم‌انداز، برزونسکی ۲۰۱۳، آقاپور ۱۳۹۱، هاردر ۲۰۱۴، ادواردز و همکاران ۲۰۱۵، فضیله و همکاران ۲۰۱۲، گروتوان ۲۰۱۰، موراژ ۲۰۱۲	سازگاری و تعاملات اجتماعی سازنده
دوریز و همکاران ۲۰۱۲، آیتی و همکاران ۱۳۹۰، قانون اساسی، آمیبووا ۲۰۱۰، آوست و باکر ۲۰۰۷، برزونسکی ۲۰۱۳، آقاپور ۱۳۹۱، موراژ ۲۰۱۲، هاردر ۲۰۱۴، گروتوان ۲۰۱۰، کریزی ۲۰۱۵، رضایی ۱۳۸۸، عبایی کوپایی و همکاران ۱۳۸۹، لوبیر ۲۰۱۳، ناظمی و همکاران ۱۳۸۹	نوآوری و بهسازی اجتماعی
آلتوگان، ۲۰۱۴، آمیبووا ۲۰۱۰، آوست و باکر ۲۰۰۷، آوست و باکر ۲۰۰۷، آیتی و همکاران ۱۳۹۰، بردیویاوا و همکاران ۲۰۱۶، آقاپور ۱۳۹۱، فولش و همکاران ۲۰۱۰، هاردر ۲۰۱۴، عبایی کوپایی و همکاران ۱۳۸۹، ناظمی و همکاران ۱۳۸۹	انعطاف فکری، اعتدال رفتاری و منطق اجتماعی
رجایی، ۱۳۸۵، قانون اساسی، جعفری و همکاران، ۱۳۹۳، رسول ثانی‌آبادی، ۱۳۹۰، شاه‌بازپور، ۱۳۹۶، غرسبان روزبھانی، ۱۳۹۶، آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۹۵، حافظ‌نیا، ۱۳۸۱، ژلیسلی، ۲۰۱۳، راین و فرودر، ۲۰۱۱، خسروی ۱۳۹۰، آکوبانیتی ۲۰۱۲، شوارتز و همکاران ۲۰۱۶، خواجه سروی ۱۳۸۹	پیشرفت‌گرایی علمی و تکنولوژیک
رسول ثانی‌آبادی، ۱۳۹۰، شاه‌بازپور، ۱۳۹۶، غرسبان روزبھانی، ۱۳۹۶، خواجه‌سروی ۱۳۸۹، آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۹۵، آکوبانیتی ۲۰۱۲، ایزدی و قاسمی ۱۳۹۰، رضایی ۱۳۸۸، زهیری ۱۳۸۶، عارف ۱۳۸۹، عبایی کوپایی و همکاران ۱۳۸۹، علیزاده اقدم ۱۳۸۹، هیرو ۱۳۹۰	انسجام و وفای اجتماعی
زهیری ۱۳۸۶، خواجه‌سروی ۱۳۸۹، پاشا و همکاران ۱۳۹۱، رسول ثانی‌آبادی، ۱۳۹۰، هیرو ۱۳۹۰، شاه‌بازپور، ۱۳۹۶، غرسبان روزبھانی، ۱۳۹۶، آیت‌الله خامنه‌ای، ۱۳۹۵، ابوالقاسمی و همکاران ۱۳۹۲، ایزدی و قاسمی ۱۳۹۰، رضایی ۱۳۸۸، علیزاده اقدم ۱۳۸۹	معرفت، بصیرت و مسؤلیت‌پذیری اجتماعی
رزازی فر، ۱۳۸۹، محمدی، ۱۳۹۴، برزونسکی و همکاران ۲۰۱۵، جابر ۲۰۱۵، لوبیر ۲۰۱۳، شوارتز و همکاران ۲۰۱۶، خدایار و فتحی، ۱۳۸۷، آکوبانیتی ۲۰۱۲، برزونسکی ۲۰۱۳، آقاپور ۱۳۹۱، ادواردز و همکاران ۲۰۱۵، فضیله و همکاران ۲۰۱۲، کریزی ۲۰۱۵، رضایی ۱۳۸۸	رعایت قانون و مقررات اجتماعی
سند چشم‌انداز، آیتی و همکاران ۱۳۹۰، آکوبانیتی ۲۰۱۲، آوست و باکر ۲۰۰۷، عارف ۱۳۸۹، برزونسکی و همکاران ۲۰۱۵، گروتوان ۲۰۱۰، کوه ۲۰۱۰	همدلی و همراهی با نیازمندان جامعه
تارنر ۲۰۱۴، برزونسکی و همکاران ۲۰۱۵، قربانی و همکاران، ۱۳۹۲، ژلیسلی، ۲۰۱۳، کوه، ۲۰۱۰، آمیبووا ۲۰۱۰، بردیویاوا و همکاران ۲۰۱۶، فولش و همکاران ۲۰۱۰، دوریز و همکاران ۲۰۱۲، ژلیسلی ۲۰۱۳، کوه ۲۰۱۰، مونتویالت، ۲۰۱۵، عارف ۱۳۸۹	احساسات و هیجانات ملی
لوبیر ۲۰۱۳، دیویدسون و لاک ۲۰۱۶، سند چشم‌انداز، آکوبانیتی ۲۰۱۲، آوست و باکر ۲۰۰۷، دوریز و همکاران ۲۰۱۲، ژلیسلی ۲۰۱۳، کوه ۲۰۱۰، عبایی کوپایی و همکاران ۱۳۸۹، علیزاده اقدم ۱۳۸۹	علاقه به هموطنان و عزت و رفاه آنها

مبانی نظری و سوابق تجربی مطالعه

هویت و هویت ملی امروزه به‌عنوان یکی از مهم‌ترین موارد چالش‌برانگیز در میان اندیشمندان قلمداد می‌شوند (یزدانی و مروتی، ۱۳۹۰: ۲)؛ به طوری که موضوع پژوهش‌های بسیاری در سطح جهان قرار گرفته است. در میان پژوهش‌های انجام شده در این حوزه، مطالعات جالبی به چشم می‌خورد که با اهداف تحقیق حاضر، قرابت قابل توجهی دارند. به‌عنوان مثال قادرزاده (۱۳۹۳) مطالعه‌ای با عنوان «آموزش و پرورش و هویت دینی و ملی» گزارش کرده است. این مطالعه در میان دانش‌آموزان مقطع متوسطه شهر بانه صورت گرفته و نتایج آن نشان داده است که جهت‌گیری دینی و ملی معلمان، عضویت در تشکل‌های دانش‌آموزی، مشارکت در فعالیت‌های فوق برنامه، تعامل با اولیای مدرسه، یادگیری تعاملی، سنوات تحصیل، رشد هویت‌های دینی و ملی را در جهت مثبت پیش‌بینی می‌کند. در میان متغیرهای مستقل، متغیر جهت‌گیری دینی و ملی معلمان، از سایرین قدرت پیش‌بینی بیشتری داشت. در مجموع ۶۰ درصد از تغییرات هویت‌های دینی و ملی دانش‌آموزان با متغیرهای یاد شده تبیین شد.

جعفری و همکاران (۱۳۹۳) در تحقیقی با عنوان «بررسی عوامل مرتبط با هویت ملی دانش‌آموزان» که در میان دانش‌آموزان مقطع متوسطه شهر کرج به انجام رسید، نشان دادند که دینداری و گروه مرجع بیشترین اثر مثبت و استفاده از رسانه‌های فراملی (اینترنت و ماهواره) بیشترین اثر منفی را بر هویت ملی دارند.

فضیله و همکاران (۲۰۱۴) پژوهشی انجام دادند که عنوان آن «نقش آموزش در شکل‌دهی هویت ملی جوانان» بود. این تحقیق که در میان ۳۷۶ نفر از دانشجویان کبانگسان مالزی صورت گرفته بود تصریح کرد که آموزش در شکل‌دهی هویت، کیفیت زندگی و مهارت‌های زندگی جوانان نقش مؤثری دارد.

مادوتا (۲۰۱۴) پژوهشی با عنوان «آموزش و هویت ملی» را به ثبت رسانیده است. پژوهش وی که در آراد رومانی انجام گرفته، حاکی از آن است که آموزش بر شکل‌گیری هویت ملی فراگیران مؤثر است. هم‌چنین در آینده‌ای نزدیک ضرورت دارد دستاوردهای هویتی و فرهنگی امروز خود را با روش‌های مقتضی بیمه کنیم و آنها را به حد کافی استحکام بخشیم. هم‌چنین سیاستگذاری‌های آموزشی مربوط به مناطق مختلف باید تمرکززدایی شوند تا کارایی بیشتری داشته باشند.

در جمهوری اسلامی ایران هم، تأکید فراوانی درباره‌ی توجه جدی به مسأله‌ی آموزش و پرورش و «عدم تناسب»، «وارداتی بودن» و «ناکارآمدی» الگوی آموزش و

پرورش فعلی، و «ایجاد تحول در نظام آموزش و پرورش» اعمال شد. به طوری که رهنمودهای مقام معظم رهبری، زمینه را برای ایجاد یک «تحول بنیادین در نظام آموزش و پرورش» براساس الزامات نهادی، هویتی، اجتماعی، اقتصادی، سیاسی، معنوی و اقتضائات جامعه‌ی اسلامی ایران فراهم کرد که خروجی آن، تدوین سند تحول بنیادین نظام آموزش و پرورش در شورای عالی انقلاب فرهنگی بود (رهبری و همکاران، ۱۳۹۴: ۴۶). به علاوه مسأله‌ی هویت ملی با تأکیدی خاص در «سند چشم انداز ۱۴۰۴ ایران» از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. به طوری که «تقویت هویت ملی جوانان متناسب با آرمان‌های انقلاب اسلامی» به‌عنوان یکی از افق‌های مهم «ایران توسعه یافته»ی ۱۴۰۴ معرفی شده و بارها مورد اشاره قرار گرفته است (سند چشم‌انداز ۱۴۰۴ ایران).

بنابر آنچه گفته شد، شایسته است که نظام آموزش و پرورش کشور، صرف‌نظر از تأخیرهایی که تاکنون در ورود به عرصه‌ی «مهندسی اجتماعی» داشته است، مسئولیت و سهم بیشتری در قبال جامعه برعهده گرفته و نقش جدی‌تری را در نیل به جامعه‌ی مطلوب ایفا کند (یوسف‌پور، ۱۳۸۹: ۶). بر این اساس بود که مسأله‌ی اصلی تحقیق حاضر در ذهن پژوهشگر ایجاد شده و به دنبال آن، پرسشی با این مضمون مطرح شد که «کارکرد آموزش و پرورش در نهاده‌سازی هویت ملی دانش‌آموزان چه میزان است؟». این همان سؤال اصلی است که آغازگر تحقیق پیش‌رو است. لازم به ذکر است که به دلیل کثرت مؤلفه‌ها و شاخص‌های هویت ملی در ابعاد مختلف آن، سه بعد فرهنگی، تاریخی و اجتماعی هویت ملی در این پژوهش مورد بررسی قرار گرفته‌اند.

تعریف مفاهیم

- حوزه تاریخی هویت ملی

تعریف مفهومی: حوزه تاریخی هویت ملی ناظر به آن دسته از عوامل تاریخی است که افراد ملت را از ملتی دیگر جدا می‌سازد. مثل جنگ‌ها و قهرمانان (امینیان، ۱۳۹۰: ۲۸).

تعریف عملیاتی: در این مطالعه منظور از حوزه تاریخی هویت ملی مجموعه شاخص‌های زیر است: خاطرات و رویدادهای تاریخی مشترک، آثار تاریخی ملی، اسطوره‌ها و افسانه‌های تاریخ ملی و تاریخ تمدن ملی.

- حوزه فرهنگی هویت ملی

تعریف مفهومی: حوزه فرهنگی هویت ملی عبارتست از مجموعه ارزش‌ها و باورها و

سمبل‌هایی که سبب شناخته شدن و متمایز کردن فرد و جامعه از دیگر افراد و جوامع می‌شود (گروت وانت، ۲۰۱۰: ۲۰۵).

تعریف عملیاتی: در این مطالعه، منظور از حوزه فرهنگی هویت ملی مجموعه شاخص‌های زیر است: سبک زندگی، لباس و پوشش ملی، زبان و خط مشترک، ادبیات معاصر و میراث ادبی مشترک، مشارکت در بسط هنجارها و ارزش‌های ملی، خودباوری ملی و وطن پرستی، افتخار به تمایزات فرهنگ ملی، نمادسازی ملی - ایرانی، ضرب‌المثل‌های ملی، هنر و تولیدات هنری، مفاخر و نخبگان علمی، فرهنگی و هنری، آداب و رسوم، آیین‌ها، جشن‌ها و اعیاد ملی، الگوهای فکری و رفتاری ملی و نوع نگرش به سایر فرهنگ‌ها و عقاید.

- حوزه اجتماعی هویت ملی

تعریف مفهومی: هویت اجتماعی ملت‌ها به خصوصیات، مشخصات و تفکراتی اشاره می‌کند که مجموعه افراد آنها را از طریق اشتراکات اجتماعی و عضویت در گروه‌ها و مقوله‌های اجتماعی آن جامعه کسب می‌کنند (کریزی، ۲۰۱۵: ۴۹).

تعریف عملیاتی: منظور از حوزه اجتماعی هویت ملی در این مطالعه، مجموعه شاخص‌های زیر است: اعتقاد به مصالح و آینده مشترک ملی، عدالت‌خواهی و عدالت‌گستری، وجدان جمعی، سازگاری و تعاملات اجتماعی سازنده، نوآوری و بهسازی اجتماعی، انعطاف فکری، اعتدال رفتاری و منطق اجتماعی، تجددطلبی و پیشرفت‌گرایی علمی و تکنولوژیک سودجویانه، انسجام و وفاق اجتماعی، معرفت، بصیرت و مسئولیت‌پذیری اجتماعی، رعایت قانون و مقررات اجتماعی، همدلی و همراهی با نیازمندان جامعه، احساسات و هیجانات ملی و علاقه به هموطنان و عزت و رفاه آنها.

سؤالات تحقیق

سؤال اصلی تحقیق عبارتست از این که «کارکرد آموزش و پرورش در نهادینه‌سازی هویت ملی دانش‌آموزان چه میزان است؟» مسیر رسیدن به پاسخ این سؤال، از پرسش‌های فرعی زیر می‌گذرد:

۱- مؤلفه‌های کارکرد آموزش و پرورش در نهادینه‌سازی هویت ملی دانش‌آموزان کدامند؟

۲- این مؤلفه‌ها چگونه اولویت‌بندی می‌شوند؟

روش تحقیق

این مطالعه جزو تحقیقات کاربردی و روش انجام آن، توصیفی پیمایشی است. جامعه آماری متشکل است از کلیه معلمان، مدیران و معاونان مدارس متوسطه عادی دولتی شهر تهران به تعداد ۲۵۱۴۹ نفر. حجم نمونه براساس فرمول کوکران، ۳۷۸ نفر تعیین شد. نمونه‌گیری به صورت خوشه‌ای صورت گرفت. برای این کار، کل تهران به ۵ منطقه شمال، جنوب، شرق، غرب و مرکز تقسیم شده و از هر منطقه، مدارس به صورت تصادفی انتخاب شدند. نمونه‌گیری درون مدارس نیز به صورت تصادفی در دسترس انجام شد. بدین ترتیب ۴۰۰ پرسشنامه توزیع و جمع‌آوری شد. ابزار این پژوهش عبارتست از یک پرسشنامه محقق ساخته که مبتنی بر چارچوب نظری مستخرج از مبانی نظری تدوین شده است.

یافته‌ها

یافته‌های توصیفی

سن پاسخ‌دهندگان

همان‌طور که جدول ۲ نشان می‌دهد، ۲۶ درصد از پاسخ‌دهندگان به پرسشنامه زیر ۳۰ سال، ۲۳ درصد تا ۴۵ سال و مابقی بالای ۴۵ سال سن دارند.

جدول شماره‌ی ۲: توزیع سن پاسخ‌دهندگان

گروه	فراوانی	درصد
تا ۳۰ سال	۹۸	۲۶
۳۱ تا ۴۵ سال	۸۶	۲۳
بالای ۴۵ سال	۱۹۴	۵۱
جمع	۳۷۸	۱۰۰

جنسیت پاسخ‌دهندگان

همان‌طور که جدول ۳ نشان می‌دهد، ۴۶ درصد پاسخگویان زن، و ۵۷ درصد مرد هستند.

جدول شماره‌ی ۳: توزیع جنسیت پاسخ‌دهندگان

گروه	فراوانی	درصد
زن	۱۷۲	۴۶
مرد	۲۱۶	۵۷
جمع	۳۷۸	۱۰۰

سطح تحصیلات پاسخ‌دهندگان

همان‌طور که جدول ۴ نشان می‌دهد، مدرک تحصیلی ۱۳ درصد پاسخ‌دهندگان زیر لیسانس، ۶۳ درصد فوق لیسانس و ۲۳ درصد دکتری و بالاتر است.

جدول شماره ۴: سطح تحصیلات پاسخ‌دهندگان

گروه	فراوانی	درصد
تا لیسانس	۵۱	۱۳
فوق لیسانس	۲۳۹	۶۳
دکتری و بالاتر	۸۸	۲۳
جمع	۳۷۸	۱۰۰

یافته‌های استنباطی

سؤال اصلی: کارکرد آموزش و پرورش در نهادینه‌سازی هویت ملی دانش‌آموزان چه میزان است؟

برای پاسخ به سؤال اصلی، از پرسشنامه شماره ۲ استفاده شد که پرسشنامه اصلی این تحقیق است. بدین منظور ۴۰۰ پرسشنامه توزیع و جمع‌آوری شد. این پرسشنامه که در طیف لیکرت تنظیم شده بود، میزان اهمیت و کارکرد آموزش و پرورش در شکل‌دهی مؤلفه‌ها و شاخص‌ها را از افراد نمونه مورد پرسش قرار می‌داد. نتایج حاصل از تجزیه و تحلیل این بخش از داده‌ها که شامل ۳۷۸ پرسشنامه است، در جدول ۵ ارائه شده است:

جدول شماره ۵: نتایج مربوط به کارکرد آموزش و پرورش در شکل‌دهی مؤلفه‌ها و شاخص‌های هویت ملی دانش‌آموزان

بارعاملی	آماره ۱	میانگین	شاخص
۰/۷۷۰۸۲۳	۱۸/۷۳۶۶۵	۴/۹۱	سبک زندگی
۰/۷۶۷۷۷۵	۱۷/۵۹۶۲۱	۴/۹	لباس و پوشش ملی
۰/۷۵۰۴۰۹	۱۳/۹۲۳۶۱	۴/۸۹	زبان و خط مشترک
۰/۶۸۰۹۲۷	۱۲/۵۹۸۷۴	۴/۷۱	ادبیات معاصر و میراث ادبی مشترک
۰/۶۸۲۲۳۹	۱۳/۹۲۳۶۱	۴/۱۱	خودباوری ملی و وطن‌پرستی
۰/۷۱۱۲۸۸	۴/۵۹۸۵۰۶	۴/۵۴	افتخار به تمایزات فرهنگ ملی
۰/۷۲۵۶۵۸	۷/۵۱۱۴۹۴	۳/۹۵	ضرب‌المثل‌های ملی

۰/۷۱۹۰۱۴	۱۱/۳۶۷۰۴	۳/۸۹	هنر و تولیدات هنری
۰/۶۲۷	۱۱/۶۹۱۴۳	۴/۱۵	مفاخر و نخبگان علمی، فرهنگی، هنری
۰/۶۵۳۸۶۳	۵/۷۰۵۳۱۲	۳/۸۷	الگوهای فکری و رفتاری ملی
۰/۶۵۲۸۰۱	۷/۳۱۵۸۴۱	۳/۶۵	مشارکت در بسط هنجارها و ارزش‌های ملی
۰/۶۰۵۹۱۵	۷/۱۷۰۸۴	۳/۹۹	نمادسازی ملی - ایرانی
۰/۷۴۵۸۹۶	۷/۱۳۹۴۳۹	۴/۷۱	آداب و رسوم، آئینه، جشن‌ها و اعیاد ملی
۰/۶۷۰۸۴۲	۱۳/۹۶۸۹	۳/۶۳	نوع نگرش و برخورد با سایر فرهنگ‌ها و عقاید
۰/۷۷۹۶۱۵	۲۲/۰۷۰۹۴	۴/۹۵	خاطرات و رویدادهای تاریخی مشترک
۰/۶۸۶۰۷۵	۹/۲۵۱۷۴۳	۳/۱۴	آثار تاریخی ملی
۰/۵۵۵۳۶۲	۴/۴۱۰۵۲۸	۳/۵۴	اسطوره‌ها و افسانه‌های تاریخ ملی
۰/۷۸۵۹۵۹	۱۲/۹۸۹۴۴	۳/۴۴	تاریخ تمدن ملی
۰/۷۷۰۸۲۳	۹/۲۱۵۲۹۹	۳/۹۸	اعتقاد به مصالح و آینده مشترک ملی
۰/۷۵۷۶۷۴	۴/۲۶۱۵۱۴	۳/۵۴	عدالت‌خواهی و عدالت‌گستری
۰/۶۷۸۵۸۲	۸/۵۸۲۲۰۵	۳/۶۹	وجدان جمعی
۰/۶۵۷۵۵۱	۶/۶۲۵۵۴۳	۳/۹۸	سازگاری و تعاملات اجتماعی سازنده
۰/۷۳۴۵۰۳	۶/۵۳۳۴۲۳	۳/۱۲	نوآوری و بهسازی اجتماعی
۰/۷۰۹۳۷۲	۹/۹۵۵۴۴	۳/۶۵	انعطاف فکری، اعتدال رفتاری و منطق اجتماعی
۰/۶۰۶۸۷۸	۹/۶۳۴۵۳۴	۳/۴۱	پیشرفت علمی و تکنولوژیک
۰/۷۲۵۷۶۳	۱۵/۳۶۹۸۵	۴/۸۵	انسجام و وفاق اجتماعی
۰/۶۹۴۸۳۴	۷/۹۴۰۰۳۷	۴	معرفت، بصیرت و مسؤولیت‌پذیری اجتماعی
۰/۸۲۵۶۳۴	۶/۳۹۳۷۹۲	۳/۹۸	رعایت قانون و مقررات اجتماعی
۰/۷۷۱۸۰۶	۶/۴۰۶۶۲۷	۳/۴۶	همدلی و همراهی با نیازمندان جامعه
۰/۸۴۶۸۹۱	۱۸/۹۸۷۵۴	۴/۹۷	احساسات و هیجانات ملی
۰/۶۸۲۵۸۵	۹/۰۶۰۰۷	۳/۹۷	علاقه به هموطنان و عزت و رفاه آنها

بر اساس جدول ۵ بررسی ضرایب T کارکرد آموزش و پرورش در نهادهای سازی هویت ملی دانش‌آموزان نشان می‌دهد، ضرایب تمامی شاخص‌ها بالای ۲/۵۶ بوده و در سطح ۹۹ درصد معنی‌دار هستند. هم‌چنین با توجه به بارهای عاملی محاسبه شده می‌توان گفت که بیشترین بارعاملی از آن مؤلفه «احساسات و هیجانات ملی» با میزان

۰/۸۴۶۸۹۱ و کمترین از آن «پیشرفت علمی و تکنولوژیک» با میزان ۰/۶۰۶۸۷۸ است. هم‌چنین جدول ۶ نتایج آزمون T روی ابعاد سه‌گانه تحقیق را نشان می‌دهد:

جدول ۶: نتایج آزمون T روی ابعاد تحقیق

بعد	میانگین واقعی	انحراف معیار	میانگین خطای استاندارد	میانگین مورد انتظار	نمره t	سطح معنی‌داری	اختلاف میانگین	
							پایین‌ترین	بالا‌ترین
فرهنگی	۴/۲۷۹	۰/۳۸۴۸۱	۰/۰۱۸۳۹	۳	۵۰/۳۱	۰	۱/۲۷۹	۱/۲۲۹
اجتماعی	۳/۸۹۲	۰/۳۵۶۲۲	۰/۰۱۷۰۲	۳	۴۴/۶۷	۰	۰/۸۹۲	۰/۸۴۲
تاریخی	۳/۷۶۸	۰/۴۲۱۷۳	۰/۰۲۰۱۵	۳	۳۹/۷۳	۰	۰/۷۶۸	۰/۷۱۸

همان‌طور که جدول ۶ نشان می‌دهد، نمره T کارکرد آموزش و پرورش برای بعد فرهنگی ۵۰/۳۱، برای بعد اجتماعی ۴۴/۶۷ و برای بعد تاریخی ۳۹/۷۳ است.

سؤال فرعی اول: مؤلفه‌های کارکرد آموزش و پرورش در نهادینه‌سازی هویت

ملی دانش‌آموزان در ابعاد فرهنگی، تاریخی و اجتماعی کدامند؟

برای پاسخ به سؤال اول پژوهش و شناسایی مؤلفه‌ها و شاخص‌های تشکیل دهنده‌ی هویت ملی دانش‌آموزان مقطع متوسطه، در ابعاد فرهنگی، تاریخی و اجتماعی، با مطالعه مبانی نظری حوزه‌های مرتبط با این موضوع و پیشینه‌های در دسترس، فهرستی از ۵۰ شاخص هویت ملی دانش‌آموزان در ابعاد فرهنگی، تاریخی و اجتماعی استخراج شد. بعد از چندین مرحله، پالایش، بازبینی و رفع همپوشانی‌های معنایی، ۳۵ شاخص نهایی برای این موضوع شناسایی شد که این شاخص‌ها با توجه به مبانی نظری در ذیل ۵ مؤلفه و ۳ بعد موضوع‌بندی شد برای تثبیت مؤلفه‌ها و شاخص‌ها، جدول استخراج شده در قالب پرسشنامه‌ای به تعدادی از خبرگان این حوزه ارسال شد و نظرات آنان در خصوص مناسب بودن شاخص، و موضوع‌بندی شاخص‌ها در ابعاد و مؤلفه‌ها و هم‌چنین پیشنهادات آنها در این زمینه جمع‌آوری، جمع‌بندی و تجزیه و تحلیل شد. در نهایت ۳۱ شاخص در ذیل ۵ مؤلفه و ۳ بعد به صورت نهایی به تأیید رسید. بدین ترتیب تأیید شناسایی و تثبیت مؤلفه‌ها و شاخص‌های هویت ملی دانش‌آموزان در ابعاد فرهنگی، تاریخی و اجتماعی، با تکیه بر ادبیات موضوع و نظر خبرگان صورت گرفت. که در جدول ۷ ارائه شده است:

جدول شماره‌ی ۷: ابعاد، مؤلفه‌ها و شاخص‌های تثبیت شده

شاخص	مؤلفه	بعد	
خاطرات و رویدادهای تاریخی مشترک	روند تاریخی	تاریخی	
تاریخ تمدن ملی	آثار تاریخی		
اسطوره‌ها و افسانه‌های تاریخ ملی			
آثار تاریخی ملی	اندیشه و رفتار مدنی	اجتماعی	
اعتقاد به مصالح و آینده مشترک ملی			
عدالت‌خواهی و عدالت‌گستری			
وجدان جمعی			
سازگاری و تعاملات اجتماعی سازنده			
نوآوری و بهسازی اجتماعی			
انعطاف فکری، اعتدال رفتاری و منطق اجتماعی			
پیشرفت علمی و تکنولوژیک			
انسجام و وفاق اجتماعی			
معرفت، بصیرت و مسئولیت‌پذیری اجتماعی			
رعایت قانون و مقررات اجتماعی			
همدلی و همراهی با نیازمندان جامعه			احساسات مدنی
احساسات و هیجانات ملی			
علاقه به هموطنان و عزت و رفاه آنها			
سبک زندگی	نمادها	فرهنگی	
لباس و پوشش ملی			
زبان و خط مشترک			
ادبیات معاصر و میراث ادبی مشترک			
ضرب‌المثل‌های ملی			
هنر و تولیدات هنری			
مفاخر و نخبگان علمی، فرهنگی، هنری			
نمادسازی ملی - ایرانی	نگرش و رفتار		
مشارکت در بسط هنجارها و ارزش‌های ملی			
خودباوری ملی و وطن‌پرستی			
افتخار به تمایزات فرهنگ ملی			
الگوهای فکری و رفتاری ملی			
آداب و رسوم، آیین‌ها، جشن‌ها و اعیاد ملی			
نوع نگرش و برخورد با سایر فرهنگ‌ها و عقاید			

همان‌طور که در جدول شماره‌ی ۷ نشان می‌دهد، بعد تاریخی دارای ۲ مؤلفه روند تاریخی و آثار تاریخی بعد اجتماعی شامل مؤلفه‌های اندیشه و رفتار مدنی و احساسات مدنی است، بعد فرهنگی شام مؤلفه نمادها و نگرش و رفتار می‌شود. جدول ۸ میانگین و انحراف معیار گویه‌های مختلف طبق نظر خبرگان را نشان می‌دهد:

جدول شماره‌ی ۸: میانگین و انحراف معیار گویه‌ها طبق نظر خبرگان

گویه	میانگین	واریانس	گویه	میانگین	واریانس
۱	۴/۹۸	۰/۸۴۱	۱۷	۳/۱۵	۰/۷۵۷
۲	۴/۸۹	۰/۶۵۹	۱۸	۳/۱۱	۰/۸۱۵
۳	۴/۸۸	۰/۷۲۳	۱۹	۳/۷۹	۰/۷۷۷
۴	۴/۸۹	۰/۸۶۵	۲۰	۳/۸۵	۰/۷۶۴
۵	۴/۸	۰/۶۶	۲۱	۳/۹۶	۰/۷۰۴
۶	۴/۸۱	۰/۷۶	۲۲	۴/۱۸	۰/۷۵۳
۷	۴/۶۹	۰/۶۱۴	۲۳	۳/۶	۰/۷۸۶
۸	۴/۸۵	۰/۸۵۲	۲۴	۳/۵۱	۰/۷۷۲
۹	۴/۶۶	۰/۷۹۲	۲۵	۳/۷	۰/۷۵۷
۱۰	۴/۱۲	۰/۷۱۱	۲۶	۳/۷	۰/۸۱۶
۱۱	۴/۸۷	۰/۷۸۵	۲۷	۳/۵	۰/۶۹۹
۱۲	۴/۸۲	۰/۷۴	۲۸	۳/۱	۰/۷۶۷
۱۳	۳/۹۹	۰/۷۲۱	۲۹	۳/۷۴	۰/۷۵۲
۱۴	۳/۸۶	۰/۸۳۳	۳۰	۳/۳	۰/۸۱۵
۱۵	۳/۵۴	۰/۸۹۹	۳۱	۳/۲۵	۰/۷۲۷
۱۶	۴	۰/۷۵۶			

همان‌طور که جدول ۸ نشان می‌دهد، تمامی گویه از نظر خبرگان به لحاظ اهمیت در نهادینه‌سازی هویت ملی دانش‌آموزان، میانگینی بالای ۳ دارند و از اهمیت کافی برخوردارند. بنابراین می‌توان گفت که مؤلفه‌ها و شاخص‌های مستخرج از ادبیات، از نظر خبرگان تأیید شده و بدین ترتیب تثبیت شدند.

سوال فرعی دوم: این مؤلفه‌ها چگونه اولویت‌بندی می‌شوند؟

این سؤال با استفاده از روش تحلیل شبکه‌ای پاسخ داده شده است. در این بخش با استفاده از روش تحلیل شبکه‌ای و با نرم‌افزار سوپر دیسیژن ابعاد فرهنگی، تاریخی و اجتماعی هویت ملی دانش‌آموزان اولویت‌بندی شده‌اند. نتایج این مقایسه در جدول ۹ قابل مشاهده است.

جدول شماره‌ی ۹: نتایج اولویت‌بندی معیارهای اصلی

۰/۰۵۱	نرخ ناسازگاری
وزن نرمال شده	
۰/۴۷۴	فرهنگی
۰/۳۷۶	اجتماعی
۰/۱۴۹	تاریخی

همان‌طور که جدول شماره‌ی ۹ نشان می‌دهد، ابعاد به ترتیب فرهنگی، اجتماعی و تاریخی اولویت‌بندی شده‌اند.

محاسبه وابستگی درونی معیارها

در این بخش معیارهای سطح دوم مدل تحقیق نسبت به یکدیگر مقایسه می‌شوند.

مقایسه معیارها با توجه به بعد فرهنگی

در این بخش معیارهای اصلی تحقیق با توجه به معیار عوامل فرهنگی با یکدیگر مقایسه می‌شوند. نتایج این مقایسه در جدول زیر قابل مشاهده است.

جدول شماره‌ی ۱۰: نتایج اولویت‌بندی معیارها با توجه به بعد فرهنگی

۰/۰۵۱	نرخ ناسازگاری
وزن نرمال شده	
۰/۷۵	عوامل اجتماعی
۰/۲۵	عوامل تاریخی

با توجه به جدول ۱۰ مشخص است که معیار عوامل اجتماعی با وزن ۰/۷۵، و معیار عوامل تاریخی با وزن ۰/۲۵ در اولویت‌های اول تا دوم قرار گرفته‌اند. هم‌چنین با توجه

به این که ضریب ناسازگاری کمتر از ۰/۱ به دست آمده است، این نتیجه‌گیری حاصل می‌شود که داده‌ها سازگار بوده‌اند.

مقایسه معیارها با توجه به بعد اجتماعی

در این بخش معیارهای اصلی تحقیق با توجه به معیار عوامل اجتماعی با یکدیگر مقایسه می‌شوند. نتایج این مقایسه در شکل زیر قابل مشاهده است.

جدول شماره ۱۱: نتایج اولویت‌بندی معیارها با توجه به بعد اجتماعی

۰/۰۱۷	نرخ ناسازگاری
وزن نرمال شده	
۰/۸۰	عوامل فرهنگی
۰/۲۰	عوامل تاریخی

با توجه به جدول ۱۱ مشخص است که عامل فرهنگی با وزن ۰/۸۰، معیار عوامل تاریخی با وزن ۰/۲۰ در اولویت‌های اول تا دوم قرار گرفته‌اند. هم‌چنین با توجه به این که ضریب ناسازگاری کمتر از ۰/۱ به دست آمده است، این نتیجه‌گیری حاصل می‌شود که داده‌ها سازگار بوده‌اند.

مقایسه معیارها با توجه به بعد تاریخی

در این بخش معیارهای اصلی تحقیق با توجه به معیار عوامل تاریخی با یکدیگر مقایسه می‌شوند. نتایج این مقایسه در شکل زیر قابل مشاهده است.

جدول شماره ۱۲: نتایج اولویت‌بندی معیارها با توجه به بعد تاریخی

۰/۰۹۰	نرخ ناسازگاری
وزن نرمال شده	
۰/۲۰	عوامل اجتماعی
۰/۸۰	عوامل فرهنگی

با توجه به جدول ۱۲ مشخص است که معیار عوامل فرهنگی با وزن ۰/۸۰، معیار عوامل اجتماعی با وزن ۰/۲۰ در اولویت‌های اول تا دوم قرار گرفته‌اند. هم‌چنین با توجه به این که ضریب ناسازگاری کمتر از ۰/۱ به دست آمده است، این نتیجه‌گیری حاصل می‌شود که داده‌ها سازگار بوده‌اند.

تعیین وزن‌های سراسری (اولویت‌بندی کلی شاخص‌ها)

با در نظر گرفتن روابط بین معیارهای اصلی تحقیق، اولویت‌های نهایی شاخص‌های مربوط به ابعاد فرهنگی، تاریخی و اجتماعی هویت ملی دانش‌آموزان یا همان وزن‌های سراسری با استفاده از نرم‌افزار سوپر دیسیژن به صورت زیر است:

جدول شماره‌ی ۱۳: وزن‌های سراسری شاخص‌های تحقیق

میانگین	شاخص	میانگین	شاخص
۰/۱۸	علاقه به هموطنان و عزت و رفاه آنها	۰/۰۸۶	احساسات و هیجانات ملی
۰/۰۱۲	ضرب‌المثل‌های ملی	۰/۰۸۳	خاطرات و رویدادهای تاریخی مشترک
۰/۰۱۱	هنر و تولیدات هنری	۰/۰۸۲	سبک زندگی
۰/۰۱	الگوهای فکری و رفتاری ملی	۰/۰۸	لباس و پوشش ملی
۰/۰۰۸	وجدان جمعی	۰/۰۷	زیان و خط مشترک
۰/۰۰۷	مشارکت در بسط هنجارها و ارزش‌های ملی	۰/۰۷	انسجام و وفاق اجتماعی
۰/۰۰۷	انعطاف فکری، اعتدال رفتاری و منطق اجتماعی	۰/۰۶۵	ادبیات معاصر و میراث ادبی مشترک
۰/۰۰۵	نوع نگرش و برخورد با سایر فرهنگ‌ها و عقاید	۰/۰۵۸	آداب و رسوم، آیین‌ها، جشن‌ها و اعیاد ملی
۰/۰۰۵	آثار تاریخی ملی	۰/۰۵۵	افتخار به تمایزات فرهنگ ملی
۰/۰۰۴	اسطوره‌ها و افسانه‌های تاریخ ملی	۰/۰۵۲	مفاخر و نخبگان علمی، فرهنگی، هنری
۰/۰۰۳	عدالت‌خواهی و عدالت‌گستری	۰/۰۴۸	خودباوری ملی و وطن‌پرستی
۰/۰۰۳	همدلی و همراهی با نیازمندان جامعه	۰/۰۴۲	معرفت، بصیرت و مسؤولیت‌پذیری اجتماعی
۰/۰۰۲	تاریخ تمدن ملی	۰/۰۴۱	نمادسازی ملی - ایرانی
۰/۰۰۱	پیشرفت علمی و تکنولوژیک	۰/۰۳۲	اعتقاد به مصالح و آینده مشترک ملی
۰/۰۰۱	نوآوری و بهسازی اجتماعی	۰/۰۲	سازگاری و تعاملات اجتماعی سازنده
		۰/۰۱۹	رعایت قانون و مقررات اجتماعی

با توجه به جدول ۱۳ مشخص است که به ترتیب شاخص‌های احساسات و هیجانات ملی با وزن ۰/۰۸۶، خاطرات و رویدادهای تاریخی مشترک با وزن ۰/۰۸۳ و سبک زندگی با وزن ۰/۰۸۲ بیشترین اولویت را دارند، هم‌چنین نوآوری و بهسازی اجتماعی با وزن ۰/۰۰۱، کمترین وزن را به خود اختصاص داده است.

بحث و نتیجه‌گیری

این تحقیق با هدف بررسی کارکرد آموزش و پرورش در نهادینه‌سازی ابعاد فرهنگی، تاریخی و اجتماعی هویت ملی دانش‌آموزان انجام شد. سؤال اصلی عبارت است از این‌که کارکرد آموزش و پرورش در نهادینه‌سازی هویت ملی دانش‌آموزان چه میزان است؟ تجزیه و تحلیل پرسشنامه در رابطه با سؤال اصلی تحقیق حاکی از آن است که آموزش و پرورش در نهادینه‌سازی هویت ملی دانش‌آموزان کارکرد بالایی دارد. بررسی ضرایب T کارکرد آموزش و پرورش در نهادینه‌سازی هویت ملی دانش‌آموزان نشان می‌دهد که ضرایب تمامی شاخص‌ها بالای ۲/۵۶ بوده و در سطح ۹۹ درصد معنی‌دار هستند. هم‌چنین در نتیجه آزمون تحلیل عاملی مشخص شد که بیشترین بار عاملی از آن مؤلفه «احساسات و هیجانات ملی» با میزان ۰/۸۴۶۸۹۱ و کمترین از آن «پیشرفت علمی و تکنولوژیک» با میزان ۰/۶۰۶۸۷۸ است. بالابودن کارکرد احساسات و هیجانات ملی در هویت ملی دانش‌آموزان امری دور از ذهن نیست؛ چراکه با نگاهی به تاریخ ایران و رفتارها و جهت‌گیری‌های ایرانیان در اعصار مختلف، نقش احساسات و هیجانات ملی آنها در تعیین سرنوشت خود و در متمایز کردن هویت ملی ایرانی، به روشنی خودنمایی می‌کند. در واقع احساسات و هیجانات ملی جزو بارزی از هویت ملی ایرانیان است و همین امر در برهه‌های مختلف تاریخ به خوبی نشان داده شده است. اما دلیل پایین بودن بارعاملی شاخص پیشرفت علمی و تکنولوژیک می‌تواند این باشد که پاسخ‌دهندگان، چنین ویژگی را مختص هویت ایرانی ارزیابی نکرده‌اند. این شاخص که ذیل مؤلفه اندیشه و رفتار مدنی قرار دارد، در تمام فرهنگ‌ها وجود داشته و نقش مهمی در هویت‌سازی ملت‌های مختلف، به‌خصوص در عصر ما ایفا می‌کند.

سؤال فرعی اول این تحقیق که به دنبال کشف مؤلفه‌ها و شاخص‌های کارکرد آموزش و پرورش در نهادینه‌سازی هویت ملی دانش‌آموزان بود، با جست‌وجو در مبانی نظری موجود و تهیه فهرستی از مؤلفه‌ها و شاخص‌های این موضوع مورد بررسی قرار گرفت. این فهرست پس از چندین مرحله بازبینی و پالایش، به‌صورت پرسشنامه‌ای تنظیم شده و در اختیار خبرگان این حوزه قرار گرفت. خبرگان، میزان ارتباط مؤلفه‌ها و شاخص‌ها را با ابعاد و با خود موضوع بررسی کرده و نظر خود را در این باره اعلام کردند. طبق این نظرسنجی، تمامی گویه‌ها میانگینی بالای میانگین فرضی را کسب کردند و بدین ترتیب مورد تأیید خبرگان قرار گرفتند. در این میان، شاخص خاطرات و رویدادهای تاریخی مشترک بیشترین نمره را به خود اختصاص دادند. این یافته نشانگر

آن است که خبرگان، خاطرات و رویدادهای تاریخی مشترک را به عنوان مهم ترین شاخص در هویت ملی دانش آموزان ایرانی ارزیابی کرده اند. این یافته تا حد زیادی با روحیات و سبقه‌ی ایرانیان همخوانی دارد. تاریخ ایران، به خصوص تاریخ ۵۰ سال اخیر، پر از رویدادهایی است که با ویژگی‌های خاص ایرانیان و ارزش‌های مورد توافق آنان گره خورده است و همین عوامل تمایز هویت‌ساز، تاریخ این ملت را رقم زده است. بنابراین، رویدادهای تاریخی که نقش آفرینان اصلی آن، ایرانیان بوده‌اند، سهم زیادی در هویت‌سازی این ملت و نسل‌های بعدی آن ایفا می‌کند. بدین ترتیب نتایج سؤال اول فرعی، ۲ مؤلفه در بعد فرهنگی، ۲ مؤلفه در بعد تاریخی و ۲ مؤلفه در بعد اجتماعی هویت ملی را معرفی کردند که به ترتیب عبارتند از: «نمادها» و «نگرش و رفتار» در بعد فرهنگی، «روند تاریخی» و «آثار تاریخی» در بعد تاریخی و نیز «اندیشه و رفتار مدنی» و «احساسات مدنی» در بعد اجتماعی.

سؤال فرعی دوم تحقیق که در پی چگونگی اولویت‌بندی مؤلفه‌ها و شاخص‌های هویت ملی دانش آموزان بود، با استفاده از تحلیل شبکه‌ای بررسی شد و در نتیجه آن، شاخص‌های احساسات و هیجانات ملی، خاطرات و رویدادهای تاریخی مشترک، سبک زندگی و لباس و پوشش ملی به ترتیب رده‌های اول تا چهارم را به خود اختصاص دادند. هم‌چنین به ترتیب ابعاد «فرهنگی»، «تاریخی» و «اجتماعی» اولویت دارند.

نتایج این تحقیق با مطالعات قادرزاده (۱۳۹۳) و جعفری و همکاران (۱۳۹۳)، در ایران، فضیله و همکاران (۲۰۱۴) در مالزی و مادوتا (۲۰۱۴) در رومانی دارد. منافع ملی یک کشور با هویت ملی آنان گره خورده است. این مفهوم مرزپذیر و جغرافیا محور که امروزه بسیاری از مسائل اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی در سطح دنیا را تحت سیطره خود گرفته، عامل تمایز ملت‌ها از یکدیگر بوده است. بنابراین پرداختن به آن مخصوصاً از سنین نوجوانی و حتی پایین‌تر، یکی از حساسترین موضوعات آموزشی، تربیتی و حتی سیاسی نظام‌های آموزشی محسوب می‌شود. به همین دلیل ضرورت دارد آموزش و پرورش ایران به عنوان متولی رسمی فرهنگ‌سازی و تربیت نسل‌های نو، با برنامه‌ریزی صحیح و استراتژی‌های روشن و کارآمد، هویت ملی را در ذهن و رفتار نسل‌ها شکل داده و تقویت کند. این مفهوم، اگر به درستی مدیریت شود، یکی از قوی‌ترین سلاح‌های یک ملت در برابر هر نوع تهاجم فرهنگی و اقتصادی و حتی ارضی قلمداد می‌شود و خواهد توانست نام و جایگاه ایران عزیز را ارتقا بخشد.

منابع

- آقاپور، اسلام (۱۳۹۱): «بررسی عوامل اجتماعی - فرهنگی مرتبط با هویت ملی جوانان نظامی (مطالعه موردی شهرک شهید محلاتی تهران)»؛ *فصلنامه مطالعات ملی*، س ۱۳، ش ۵۰، صص ۱۶۲-۱۴۳.
- امینیان، بهادر (۱۳۹۰): «نقش اسطوره‌ها در هویت ملی و ملت‌سازی: مورد ایران»، *مجله ادبیات پایداری*، س ۱۵، ش ۵ و ۶، صص ۲۷-۴۶.
- جعفری، احمد؛ یزدانی، مرجان؛ قبادی، مجید (۱۳۹۳): «بررسی عوامل مرتبط با هویت ملی دانش‌آموزان مقطع متوسطه شهرستان کرج»، *فصلنامه مطالعات ملی*، س ۱۵، ش ۲، صص ۱۶۸-۱۴۷.
- حاجیانی، ابراهیم (۱۳۹۲): *جامعه‌شناسی هویت ایرانی*، تهران: انتشارات تحقیقات استراتژیک.
- رضایی کلانتری، مرضیه؛ حسن‌زاده، رمضان؛ موسوی‌جعفرکلایی، سیدمحسن (۱۳۹۰): «تأثیر مؤلفه‌های آموزش و پرورش در شکل‌گیری هویت ملی دانش‌آموزان»، *مجله رهبری و مدیریت آموزشی*، س ۵، ش ۱۷، صص ۶۶-۵۱.
- رهبری، مهدی؛ بلباسی، میثم؛ قربی، سیدمحمدجواد (۱۳۹۴): «هویت ملی در سند تحول بنیادین جمهوری اسلامی ایران»، *فصلنامه مطالعات ملی*، س ۱۶، ش ۱، صص ۶۶-۴۵.
- سند چشم‌انداز بیست ساله نظام جمهوری اسلامی ایران (۱۳۹۲): قابل دسترسی در سایت دولت.
- صالحی‌عمران، ابراهیم؛ عابدینی‌بلترک، میمنه؛ کنطورچی، حلیمه (۱۳۹۲): «بررسی دیدگاه مدیران دوره‌های ابتدایی، راهنمایی و متوسطه درباره هویت ملی»، *فصلنامه مطالعات ملی*، س ۱۴، ش ۵۵، صص ۵۰-۲۵.
- قادرزاده، امید (۱۳۹۳): «آموزش و پرورش و هویت دینی و ملی (مطالعه‌ی پیمایشی دانش‌آموزان مقطع متوسطه شهر بانه)»، *فصلنامه مطالعات ملی*، س ۱۵، ش ۵۹، صص ۱۰۶-۸۱.
- موحد، مجید؛ غفاری‌نسب، اسفندیار؛ صالحی، رزگار (۱۳۹۱): «مطالعه تأثیر زمینه‌های فرهنگی بر هویت ملی نوجوانان شهرهای بانه و قروه»، *مجله مطالعات ملی*، س ۱۳، ش ۵۱، صص ۹۰-۶۱.
- یزدانی، عنایت‌اله؛ مروتی، نادر (۱۳۹۰): «جهانی‌شدن و چالش‌های فراروی هویت ملی در کشورهای در حال توسعه»، *مجله تحقیقات سیاسی و بین‌المللی*، س ۱۱، ش ۶، صص ۲۴-۱.
- یوسف‌پور، جهان (۱۳۸۹): «آموزش و پرورش و انتظارات جامعه»، *مجله رشد آموزش علوم اجتماعی*، ش ۴۷، صص ۹-۴.
- Berdivayeva, Sveta, Garber, Alena, Ivanov, Dmitry (2016); "Identity crisis resolution among psychological correction of deviant behavior of adolescents", *Future Academic's multidisciplinary conference*, PP 977-983.
- Fazilah, Idris, zaharah, Hassan, Azizah, Ya'acob, Saran, (2012), The role of education in shaping Youth's National identity, Teaching and learning congress, procedia, Social and behavioral science (WCES), No 59, PP 443-450
- Gelisli, Yucel, Beisenbayeva, Iyazzat, (2015); "Opinions of university students studding in Kazakhstan about National Identity", *7th world conference center*, Athens, Greece, PP 486-493.
- Grotvant, H.D. (2010); "Toward a process model of identity formation", *Journal of adolescent research*, No 2, PP 203-222.
- Kriesie, H. (2015); "Nation and National identity", (The European experience in perspective), Zurich: Ruegger.
- Maduta, Cristian, (2014); "Education and National Identity: The local-cultural heritage and it's effects upon Present local educational Policies in Arad country from Romania", *5th world conference on educational Sciences (WCES)*, PP 2847-2851.

پروہشگاہ علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی